

14. STONE, O. (2017) *Interv'ju s Vladimirom Putynym* [The Interview with Vladimir Putin]. Moscow: Al'pina Publisher. [In Russian]
15. TSIVATYI, V.H. (2015) Yevropa i Spolucheni Shtaty Ameriky: instytutsiine stanovlennia polityko-dyplomatychnoi systemy ta rozvytok mizhderzhavnoho partnerstva u XVIII–XXI st. (istorychna retrospektyva) [Europe and the USA: Institutional Origins of the Political and Diplomatic System and Development of the International Partnership during 18th – 21st Centuries]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 42. Pp 211–218. [In Ukrainian]
16. SHAKLEINA, T.A. (2012) *Rossija i SShA v mirovoj politike* [Russia and the USA in the World Politics]. Moscow: Aspekt Press. [In Russian]
17. ANON (2017) Jadernaja programma KNDR [Online]. *RIA Novosti*. Available from: <https://ria.ru/spravka/20170903/1501650356.html> [In Russian]
18. ANON (2008, June 2) A Return to Arms Control [Online]. *The Washington Post*. Available from: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/06/01/AR2008060101881.html>

19. ANON (2006) *Cheney at Summit in Lithuania Says Russia Has "Choice to Make"* [Online]. Available from: <http://usinfo.state.gov/usinfo/Archive/2006/May/04-398238.html>
20. LINZER, D. (2006, January 12) Russia Won't Block U.S. on Iran [Online]. *The Washington Post*. Available from: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/11/AR2006011102124.html>
21. ANON (2006) National Security Strategy of the United States of America [Online]. *National Security Strategy Archive*. Available from: <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf>
22. ANON (2006) Rice: Russia Uses Energy Wealth as Political Weapon [Online]. *FOX News*. Available from: <http://www.foxnews.com/story/2006/01/05/rice-russia-uses-energy-wealth-as-political-weapon.html>
23. ROSEFIELDE, S. (2005) *Russia in the 21st Century. The Prodigal Superpower*. Cambridge: Cambridge University Press.

Надійшла до редколегії 30.08.18

A. Kosau, Ph. D. in History, Associate Professor
Vitebsk State University named after P.M. Masherov, Vitebsk, Belarus

RUSSIA AND THE UNITED STATES IN 2004–2008: MAIN DIRECTIONS OF COOPERATION AND POLITICAL-DIPLOMATIC RIVALRY

The problems of Russian-US relations during the second Vladimir Putin presidency are considered in the article. The author is analyzed the main directions of cooperation and rivalry between Moscow and Washington in 2004–2008. He is paid special attention to Russian and American approaches to combating international terrorism, solving strategic security problems and issues of non-proliferation of weapons of mass destruction (WMD). In addition, the author is shown a different vision of the new world order by Russia and the United States, American interference in the internal affairs of the Russian Federation and Moscow's response, geopolitical rivalry between the two powers in the post-Soviet space. It was concluded that during the second Vladimir Putin presidency in Russian-US relations, cooperation between the two powers in important areas of world politics and international security began to give way to confrontation. The main reason for this deterioration was the conceptual divergence between Moscow and Washington regarding virtually the entire agenda of their relations – from the creation of the new world order to the political development of the post-Soviet space and Russia itself.

Keywords: Russia, the USA, V.V. Putin, George W. Bush, Russian-US Relations, foreign policy, diplomacy.

УДК 930:001–05

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.7>

В. Левченко, канд. іст. наук, доц.
Одеський національний морський університет, Одеса, Україна

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ РАДЯНСЬКОГО ІСТОРИКА Н.І. МЕЖБЕРГА

Присвячено дослідженню фрагментів інтелектуальної біографії історика Н.І. Межберга на основі вперше введених до наукового обігу документальних матеріалів п'яти фондів Державного архіву Одеської обл. Внаслідок здійсненого дослідження вдалося виявити чотири основні етапи його біографії, що збігаються із часом становлення та формування "ранньорадянської" генерації вчених-істориків СРСР. Як історик радянської формации, у дослідженні окремих фрагментів соціально-економічного та суспільно-політичного життя Одещини на початку ХХ ст. він використовував марксистську методологію і лексику, притаманну радянським гуманітаріям 1930-х рр. Ортодоксальна марксистська позиція інтелектуальної біографії Н.І. Межберга сформувалася під впливом революційних ідей та подій, учасником яких він був, та під тиском диктатури більшовиків і тоталітарного режиму СРСР. Незважаючи на довгі роки політичних переслідувань, він залишався вірним лівим переконанням і в 1960-х рр. продовжував дослідження різних аспектів революційних подій в СРСР. Одна з робіт останнього періоду стала закономірним результатом відданості історика ідеалам комуністичної партії та радянської влади. Представлена інтелектуальна біографія Н.І. Межберга підпорядкована єдності життя як морального досвіду й інтелектуальних запитів часу, суспільно-політичного тла епохи. Загалом зазначене дослідження виявило велике значення марксистського спрямування в радянській історіографії 1920–1930-х рр. та у формуванні "ранньорадянської" генерації вчених-істориків СРСР.

Ключові слова: Н.І. Межберг, історик, учений, генерація, історична наука, історіографія.

На рубежі ХХ–ХХІ ст. в історичних дослідженнях активізувався розвиток таких напрямів історичної науки, як історія та історіографія історії історичної науки. При проведенні цих досліджень історичними джерелами є твори вчених-істориків як інтелектуальні продукти історіографічних практик конкретно-історичної епохи. У центрі уваги опиняються праці вчених-істориків, що зробили внесок у розвиток історичної науки, у сукупності їхнього життєвого шляху і творчої спадщини. У цьому ключі виконано зазначене дослідження, яке є спробою максимально всебічного висвітлення життєвого шляху одного з радянських учених – Наума Ісааковича Межберга (1898–1972).

Написати творчу біографію будь-якого вченого не можна без використання максимально доступної кількості історичних джерел і літератури, фактологічного і наукового обґрунтування сюжетів і висновків. Для досягнення позитивного результату у визначених теоретичних й емпіричних завданнях, найбільше підходить

жанр інтелектуальної біографії, традиційний для західної науки та поступово освоєний у вітчизняному академічному середовищі. Звичайно, згадати всі факти біографії науковця, які дають можливість відновити інтелектуальну біографію до останнього моменту, нюансу, неможливо, але навіть окремо реконструйовані її фрагменти та місця пам'яті містять і виражають певну повноту та цілісність особистості вченого-історика, його життєдіяльності.

Звертаючись до жанру інтелектуальної біографії, неможливо обійти її особливості: акцентування не на типовості особистості вченого – представника певного соціального та наукового середовища, у якому він жив і працював, а на його індивідуальних і неповторних рисах, що роблять його нетиповим серед колег. Індивідуальність суб'єкта наукового дослідження виявляється у багатьох деталях на загальному історичному тлі, які, на перший погляд, можна назвати другорядними або незначними в наукових реконструкціях. Такий підхід на-

роджує презентативний зв'язок індивідуально-унікального із загальним й універсальним – як відзначав Л.П. Карсавін: "історія індивідуальності невлучимо і неминує переходити в історію взагалі" [21].

Історія життя Н.І. Межберга невід'ємно пов'язана із загальною характеристикою представників "адептів" "ранньорадянської" генерації вчених-істориків (умовно виділяємо дві гілки вчених-істориків цієї генерації – "адепти" і "конформісти"), час діяльності яких припав на 1917–1941 рр. (усього за період від кінця XVIII ст. до початку XXI ст. виділяємо дев'ять генерацій [24–25; 31]). "Ранньорадянська" генерація інтелектуалів з'явилася в науковому співтоваристві на теренах Російської імперії унаслідок суспільно-політичних і соціокультурних катаклізмів 1917–1920 рр. До цієї генерації зараховуємо фахівців соціогуманітарних дисциплін, професійна діяльність яких проходила у вишах і різноманітних за профілями та структурами науково-дослідних установах, які мали вищу освіту або навчалися у вищій школі, перебували на різних етапах наукової кар'єри, підпорядковувалися тоталітарному характеру моделі відносин між ученим-істориком і владою, наукові публікації яких мали теоретичне оформлення відповідно до концепції розвитку історичної науки у 1917–1941 рр., які педаливали і популяризували ідеї марксистської методології та розбудови соціалістичної держави. Наявність представників цієї генерації вчених-істориків до радянського наукового простору була обумовлена підкоренням одному із ключових принципів радянської історичної науки, сформульованого І.І. Колесник – "принцип партійності засвідчував повну залежність історичної науки від партії, директив та ініціатив партійних органів, цілковите підпорядкування науки партійній ідеології" [22, с. 10]. Результатом приналежності вчених-істориків до "ранньорадянської" генерації з пануючим тоталітарним характером відносин між владою і науковцем стали вияви різноманітних методів інтелектуальної покори та політичних репресій (обмеження у праві займатися науковою діяльністю, втручання у вибір тематики наукових досліджень, контроль над комунікативним зв'язками з колегами, політичні, соціальні та правові утиски, засудження, заслання, позбавлення життя) [24, с. 206]. "Ранньорадянську" генерацію вчених-істориків, у свою чергу, розділяємо на дві гілки – "адептів" і "конформістів". До першої гілки відносимо науковців, які народилися на зламі XIX–XX ст. та є "ровесниками" активізації революційної ситуації на початку XX ст., їх первинна соціалізація зароджувалася в умовах трьох революцій, формування моральних цінностей і життєвих пріоритетів відбувалося в умовах революційного романтизму, пролетарсько-селянської ідентифікації та ідейно-корпоративного патерналізму, із становленням соціалістичної держави вони свідомо обслуговували потреби радянської влади, лояльно ставилася до діючого політичного режиму, реально вірили в ідеї марксизму-ленінізму, авторитет партії більшовиків, її вождів та їхні настанови. До другої гілки зараховуємо науковців, які народилися у другій половині XIX ст., їхня первинна соціалізація відбувалася в умовах лібералізації та модернізації Російської імперії у другій половині XIX ст., освіту отримали в імперській системі освіти, викладали у вишах, мали наукові публікації, написані відповідно до теоретичних ознак парадигми розвитку історичної науки в імперські часи та спочатку не сприймали педальовану більшовиками ідеологію побудови суспільства із принципами соціальної справедливості, свободи і рівності та нав'язуванні ними нових концепцій і парадигм у професійній діяльності, тобто певну частину свого життя належали до "середньоімперської" (1865–1884) або "піз-

ньоімперської" (1884–1917) генерацій. Однак революційні події 1917–1920 рр. та утвердження радянської влади змусили їх (А.Г. Готалов-Готліб, М.М. Ланге, Є.М. Щепкін та ін.) переорієнтуватися та пристосуватися до реалій нових умов життя.

Використовуючи значний масив джерельної бази, спробуємо зобразити штрихи портрета Н.І. Межберга, як представника "адептів" "ранньорадянської" генерації вчених-істориків.

Н.І. Межберг народився 24 серпня 1898 р. в Одесі у єврейській робітничій родині. Його мати працювала робітницею на одній з одеських фабрик, про батька в жодній з його анкет дані відсутні [15, арк. 3, 9–10]. З дитинства (приблизно з 10–12 років) почав працювати у друкарні П.С. Рубенчика. Нечітке встановлення віку з початку трудової діяльності Н.І. Межберга пов'язане з тим, що в різних документах він подавав різні дані щодо цього моменту своєї біографії. У "Загальній формі анкети для тих, хто вступає в інститут" від січня 1923 р. він вказав 1910 р. [15, арк. 3 зв.]; в "Анкеті для реєстрації студентів вишів України" від 2 лютого 1923 р. він повідомив, що своєю працею став жити з 10 років [15, арк. 9–10], тобто з 1908 р.; в автобіографії (див. дод. 1) при вступі до аспірантури від 20 березня 1927 р. засвідчив дату 1908 р. [14, арк. 11], а в анкеті (формулярі) викладача ОІНО від 1930 р. власноруч вказав 1910 р. [17, арк. 106]. Із чим пов'язана така розбіжність – наразі документально встановити не вдалося, хоча можемо припустити, що занижений вік початку трудового шляху в студентській анкеті та аспірантській автобіографії було подано навмисно, з метою демонстрації давнішої приналежності до пролетарського класу, що, у свою чергу, мало принести йому дивіденди під час розгляду питання його вступу відповідно до інституту та науково-дослідної кафедри. Це пов'язано з тим, що саме пролетарське або селянське походження були одними з вирішальних критеріїв для кандидатів на вступ до контингенту студентів та складу аспірантів у другій половині 1920-х рр. У 1930-х рр. домінуючою ознакою для молодих людей, бажаючих стати студентами або аспірантами, був факт приналежності (член або кандидат) до лав ВЛКСМ або ВКП(б), яка зберігалася впродовж багатьох десятиліть, майже до кінця 1980-х рр.

Розпочавши свій трудовий шлях із робітника друкарні, він на багато років пов'язав свою долю з діяльністю у поліграфічних підприємствах. Усього за все життя з галуззю друкарства Н. Межберга пов'язує близько дванадцяти років (приблизно від 12 до 15 років). У різні часи він працював у друкарнях Одеси (1908/1910–1915, 1917, 1923–1924, 1955–1956), Троїцька (Оренбурзька губернія, 1915–1917) і Кургану (1919), виконуючи різні обов'язки – учня розбірника, складальника або друкаря [15, арк. 3 зв.; 14, арк. 11; 17, арк. 106]. Від 1908/1910 рр. до 1915 р. працював у багатьох різних одеських друкарнях, коли переїхав до Троїцька Оренбурзької губернії, де працював у друкарні Х.Ш. Сосновського. У 1917 р. повертається до Одеси та працює у друкарні "Братів Кульбергів" [14, арк. 11]. Товариства паперового і друкарського виробництва, що належало братам Мордко і Мойсею Михелевичам Кульбергам та розміщувалося за адресою вул. Катерининська, 30, у кількох метрах від перетину з вул. Жуковського, за яким розміщувався будинок № 30, де він мешкав згодом у 1930 р. [17, арк. 106].

Перебування у колі одеського пролетаріату та загальна суспільно-політична ситуація у країні на початку XX ст. сприяли захопленню Н.І. Межберга революційними ідеями. У червні 1917 р., коли йому було повних вісімнадцять років, він, сповнений життєвої енергії і ре-

волюційного ентузіазму, виїхав до Петрограду, де вступив до Союзу соціалістичної робітничої молоді (попередник комсомолу) та записався до Червоної гвардії, у лавах якої брав участь у жовтневій революції [14, арк. 11; 15, арк. 9–10].

У січні 1918 р. Н.І. Межберг уперше опинився у Києві та увійшов до складу команди бронепоезда № 4 "Полупановцы" (у 1915–1925 бронепоезд мав різні назви – "Хунхуз", "Слава України", "Свобода або смерть", "Орлик") на чолі із чорноморським матросом А.В. Полупановим [42], разом із якою упродовж лютого-липня 1918 р. брав участь у громадянській війні на боці більшовиків. Навесні бронепоезд відправили на Румунський фронт, де його команда здобула перемогу над румунами під Рибницею. У складі Південного фронту бронепоезд брав участь у боях з військовими частинами армії УНР і Німеччини під Мелітополем, П'ятихаткою, Якимівкою. У червні 1918 р. бронепоезд був направлений на Східний фронт, де 22 липня 1918 р. під Симбірськом його команда зазнала важких втрат від добровольчої дружини підполковника В.О. Каппеля і Чехословацького корпусу. Частина команди бронепоезда потрапила в полон, а її рештки разом із командиром А.В. Полупановим на пароплаві попливли по Волзі до Казані [34]. Учасником усіх боїв команди бронепоезда № 4 був і дев'ятнадцятирічний політпрацівник Н.І. Межберг. Під час одного з боїв під Троїцьким (Оренбурзька губернія) він потрапив у полон до одного з підрозділів армії О.В. Колчака. Упродовж восьми місяців відбував покарання у Троїцькій тюрмі. Після звільнення з тюрми навесні 1919 р. два місяці працював складальником у типографії Курганського військового округу командування Західного фронту Верховного правителя Росії О.В. Колчака [14, арк. 11; 15, арк. 9–10].

За невстановлених досі обставин 1920 р. Н.І. Межбергу вдалося повернутися до червоної армії, де він вступив до лав КП(б)У та до 1923 р. служив у ній на посаді політпрацівника. Останнім місцем його військової служби стало Одеське губернське військово-споживче товариство з постачання населенню продовольства і предметів першої необхідності Одеської губернської комісії постачання робітникам продовольства, де він займав посаду члена правління [15, арк. 3–4].

Організаційні й ораторські здібності 24-річного політпрацівника Н.І. Межберга не залишилися не поміченими керівництвом Одеського губернського комітету КП(б)У, яке 17 листопада 1922 р. надало йому направлення на навчання до Одеського інституту народного господарства (ОІНГ) (без наявності середньої освіти [15, арк. 10]) та для обов'язкової роботи в партійному осередку цього закладу. Уже наступного дня, 18 листопада, він представив це відношення політкомісару ОІНГ (абітурієнти, які вступали до вишів за направленнями інших радянських установ, писали заяву на ім'я ректора), із проханням зарахувати його слухачем першого циклу за сумісництвом, яке було задоволене. Однак через зайнятість у партійній діяльності впродовж понад року і трьох місяців він не приділяв увагу навчанню [15, арк. 1–2, 5].

У 1923 р., після демобілізації з лав Червоної армії, Н.І. Межберг працював наборщиком у 1-й Одеській державній друкарні до 1924 р. [14, арк. 11; 15, арк. 9–10]. 1 березня 1924 р. він подав заяву на ім'я ректора ОІНГ із проханням відновити його у складі студентів вишу, на що отримав позитивну резолюцію [15, арк. 2]. Цього ж року його було обрано членом парткомітету Свердловського району, до якого обирався чотири роки поспіль (включно до 1927), серед яких два роки працював завідувачем відділу пропаганди й агіта-

ції [14, арк. 11]. Отже, упродовж чотирьох років (1924–1927) основними сферами зайнятості Н.І. Межберга стали навчання в ОІНГ та партійна діяльність.

Вступивши в ОІНГ у листопаді 1922 р. без наявності базової середньої освіти, за період від 18 листопада 1922 р. до 1 березня 1924 р. (трохи більше року і трьох місяців), Н.І. Межберг не відвідав жодного заняття та не склав жодного заліку або іспиту. Проте в період від 1 березня 1924 р. до 15 грудня 1926 р., за календарні два роки, дев'ять місяців і чотирнадцять днів він склав 3 заліки і 30 іспитів (15 з оцінкою "задовільно", 13 – "дуже задовільно" і 2 – "відмінно", за п'ятибальною шкалою середній бал склав $\approx 3,23$ бали) та захистив кандидатську роботу на тему "Небезпечне становище, як основа репресії". Підсумковий контроль з вивчених ним дисциплін він складав не відповідно розподілу дисциплін за курсами (8–1 курс, 12–2 курс, 13–3 курс), а із суттєвим запізненням, через рік або через два роки. Наприклад, три дисципліни 1 курсу він склав не 1924 р., а набагато пізніше встановленого терміну ("Політичну економію" – восени 1925, а "Українську мову" і "Статистику" – восени 1926). Подібна ситуація була й зі складанням іспиту із французької мови, який він склав не 1925, а наприкінці 1926 р. У більшості випадків іспити він екзамнувався не під час сесій, а в довільному графіку. Подібні дії тричі призводили до того, що в один день він складав два іспити: 8 вересня 1924 р. – "Історія класової боротьби на Заході" й "Історія класової боротьби в Росії", 9 червня 1925 р. – "Основи ленінізму" і "Кримінальне право (загальна частина)", 15 червня 1925 р. – "Державне право СРСР" і "Порівняльна історія права" (див. дод. 2). Наведені факти дають нам можливість стверджувати, що навчання Н.І. Межберга в ОІНГ відбувалося за неформальним індивідуальним графіком, а його успішність у навчанні була слабкою. Припустимо, що його позитивні результати у навчанні були пов'язані з активною партійною діяльністю, яку він проводив, обіймаючи посаду завідувача відділу пропаганди й агітації парткомітету Свердловського р-ну.

Незважаючи на всі нюанси у навчанні, 20 травня 1927 р. Н.І. Межберг отримав свідоцтво, що за три навчальних роки (хоча насправді – за неповних три навчальних роки: останній триместр 1923/24 навчального року, 1924/25 і 1925/26 навчальні роки та перший триместр 1926/27 навчального року (усього вісім триместрів із дев'яти) при трирічній системі навчання у вищій школі) прослухав повний курс навчання на юридичному факультеті ОІНГ, виконав усі вимоги згідно зі встановленим навчальним планом, що надало йому право на проходження обов'язкового практичного стажу за фахом [15, арк. 15, 18].

Стажування Н.І. Межберг проходив в Одеській окружній (обласній) прокуратурі від грудня 1926 р. до липня 1927 р. Як він сам зазначав у звіті про стажування, його професійна практика у прокуратурі проходила за двома напрямками: 1) проведення дізнання і слідства, 2) участь у засіданнях карного відділу Одеського окружного (обласного) суду як представника прокуратури. На стажуванні Н.І. Межберг зарекомендував себе з позитивного боку, що 4 травня 1928 р. було відзначено прокурором Одеського округу Штейнбергським: "...виконував свої обов'язки добросовісно та виявив добрі пізнання карного законодавства УСРР" [15, арк. 7]. Позитивний відгук окружного прокурора та наданий Н.І. Межбергом звіт про стажування надали підстави секретарю кваліфікаційної комісії ОІНГ професору І.Я. Фаасу зарахувати проходження молодим фахівцем обов'язкового практичного стажу за фахом [15, арк. 6].

Після проходження стажування для отримання свідоцтва про вищу освіту Н.І. Межбергу залишалося зробити один крок – захистити кваліфікаційну (дипломну) роботу, але з першого разу йому не вдалося це зробити. Підготовлена ним робота на тему "До питання про застосування заходів соціального захисту до зменшено-осудним правопорушникам" зазнала негативної оцінки у рецензії проф. О.П. Френкель від 17 травня 1928 р. Фаховий рівень рецензента не викликає сумнів. Діапазон проблематики її досліджень як фахівця юриспруденції був широким – етіологія злочинності, заходи боротьби зі звичайною і професійною злочинністю, соціальне і психологічне вивчення ув'язнених у місцях позбавлення волі, проблеми пенітенціарної науки і практики. Остання проблематика була магістральною у сфері її наукових інтересів, унаслідок чого вона разом із проф. Е.Я. Неміровським залучалася до обговорення проекту Пенітенціарного кодексу [36, с. 38] й опублікувала за цією темою статтю [45]. Тема кваліфікаційної роботи, обраної Н.І. Межбергом, мала пенітенціарний характер та, відповідно, була в центрі наукових досліджень О.П. Френкель. Як рецензент, вона надала ґрунтовні зауваження щодо цієї роботи, підсумок яких виклала одним реченням: "Дещо вузький підхід до теми, невикористання новітньої літератури, недостатньо розвинена пенітенціарна частина плану – є основними недоліками роботи" [15, арк. 8–8 зв.]. Невдача з написанням цієї роботи призводить до того, що Н.І. Межберг обрав іншу тему кваліфікаційної роботи – "Деякі спірні питання з вчення про кінце потрібну оборону в радянському карному праві". 26 січня 1929 р. в рецензії проф. О.П. Френкель за незначного зауваження (відсутність прикладів із практики Верховного суду) визнала роботу задовільною і того ж дня Н.І. Межберг її захистив [15, арк. 24–25]. Майже через чотири місяці – 21 травня 1929 р. він отримав свідоцтво про надання йому кваліфікації юриста [15, арк. 25]. Отже, через шість із половиною років після вступу до ОІНГ, у віці повних тридцяти років, Н.І. Межберг закінчив навчання в ньому (Л.В. Шевченко помилково вказує на навчання і закінчення Одеського інституту народної освіти (ОІНО) [47, с. 346]) та отримав свідоцтво про здобуття кваліфікації юриста.

Навчаючись на останньому курсі ОІНГ, Н.І. Межберг вирішив самостійно, а, можливо, і за вказівкою парткому зайнятися науковою діяльністю. Для досягнення цієї мети він почав відвідувати семінар підвищеного типу із кримінології під керівництвом проф. Е.Я. Неміровського. Подібні семінари діяли на підставі положення Державного науково-методичного комітету НКО УСРР від 10 січня 1927 р. та створювалися при вишах, яким ставилося завдання підвищення рівня студентів старших курсів з основних теоретичних дисциплін, сприяючи таким чином підготовці майбутніх аспірантів для науково-дослідних установ [28, с. 234]. При заповненні Н.І. Межбергом "Особистої карточки" аспіранта, зареєстрованого Упрнаукою, Е.Я. Неміровський дав йому позитивну оцінку: "Тов. Межберг робота в підвищеному семінарі по Кримінології і виявив здатність та інтерес до наукової праці" [14, арк. 8–9 зв.]. Подібну ж схвальну тональність мала характеристика ректора ОІНГ Ф.Г. Альохіна, яку він надав йому 28 травня 1926 р. при вступі до аспірантури: "Тов. Межберг при проходженні курсу юридичного факультету виявив достатню академічну активність та інтерес до наук, що викладалися і нахильність до науково-дослідної праці" [14, арк. 9].

Позитивні відгуки ректора ОІНГ Ф.Г. Альохіна і відповідного фахівця-правознавця в Одесі, професора ОІНГ Е.Я. Неміровського сприяли вступу Н.І. Межберга на

початку 1926/27 навчального року до аспірантського складу Одеської науково-дослідної кафедри сучасних правових проблем при ОІНГ (кер. Е.Я. Неміровський). Ця наукова установа розпочала фактичне існування на початку 1923/24 навчального року, хоча проекти її заснування педалювалися впродовж попередніх майже двох років (у січні 1922, 23 лютого 1923, 1 квітня 1923) [33, с. 209–210]. З огляду на суб'єктивні перешкоди у відкритті Одеської науково-дослідної кафедри сучасних правових проблем, у січні 1923 р. як альтернативу одеські фахівці-юристи створили Одеське відділення Українського юридичного товариства (гол. – І.А. Хмельницький [26], товариш голови та керівник секції кримінології – Е.Я. Неміровський, секретар – І.В. Кофман). Саме в цій науковій установі відбулася перша наукова апробація Н.І. Межберга в галузі юриспруденції, коли 1926 р. на одному із засідань відділення він виступив із доповіддю на тему "Про небезпечний стан, як основу репресії" [36, с. 39], що стала основою його кандидатської роботи ("Небезпечне становище, як основа репресії"), захищеної 15 грудня 1926 р. Однак його наукова діяльність та кар'єра в галузі юриспруденції не складалася.

Після отримання базової вищої освіти 1927 р. як досвідченого агітатора і пропагандиста та молодого фахівця-правознавця, партійне керівництво направило Н.І. Межберга на педагогічну роботу до різних вишів Одеси, де він викладав історію класової боротьби [20, с. 123]: Торговельно-промисловий технікум (1927–1928), Сільськогосподарський інститут (1928–1930), ОІНО (1930). В останньому виші без наявності вченого ступеня його було затверджено на посаді позаштатного професора [17, арк. 105 зв.–106]. Одночасно з викладанням у вишах, за сумісництвом [17, арк. 105 зв.] партком надіслав його на роботу до Істпарту (Комісія зі збору, збереження, систематизації та вивчення матеріалів з історії революції і комуністичної партії), заснованого 31 березня 1922 р. за рішенням бюро Одеського губкому [46]. Керівництво Істпарту доручило йому виявлення та публікацію документів в Історико-революційному відділі Одеського крайового історичного архіву щодо різних аспектів суспільно-політичної історії Одещини кінця XIX – початку XX ст.: "Економічні передумови "жовтня" на Одещині" [1, арк. 42–43], "Радянська влада на Одещині 1919 р." [2, арк. 14; 7, арк. 17] і «Народна воля» на Україні" [2, арк. 14; 4, арк. 282; 7, арк. 15, 17], "Радянське будівництво на Одещині в роки громадянської війни" [3, арк. 50–51, 53], "Революція 1905 р." [4, арк. 282]. Виявлені в архіві історичні джерела надали Н.І. Межбергу можливість у 1927 р. здійснити першу публікацію (див. дод. 3), що, найімовірніше, сприяло його захопленню історичними дослідженнями, пов'язаними з передісторією появи радянської влади.

Ураховуючи інтерес, що сформувався в Н.І. Межберга до вивчення і популяризації історії революційних та політичних подій, пов'язаних із передісторією побудови молодого соціалістичної держави та відсутність хисту до занять юриспруденцією (це продемонстрували проблеми із захистом кваліфікаційної роботи в ОІНГ), у 1928–1929 рр. в його житті відбулася подія, що призвела до змін у напрямі розвитку кар'єри. Навесні 1928 р., на другому році перебування в аспірантурі, було прийнято рішення про переведення його як аспіранта з Одеської науково-дослідної кафедри сучасних правових проблем при ОІНГ до Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури при ОІНО (кер. М.Є. Слабченко). Переведення розтягнулося на сім місяців (від вересня 1928 до квітня 1929) з певними складнощами, непорозуміннями та

довготривалою невирішеністю. Річ у тому, що на засіданні аспірантської комісії при уповноваженому Головного управління науковими установами НКО УСРР (Упрнауки) в Одесі Т.М. Внукові 26 вересня 1928 р. було ухвалено перевести Н.І. Межберга з кафедри сучасних правових проблем до секції історії української культури [12, арк. 230, 233], але він не зміг приступити до виконання своїх обов'язків. Вочевидь, це було пов'язано з тим, що керівник секції М.Є. Слабченко не хотів бачити серед своїх аспірантів висуванця парткому, який без урахування думки вченого нав'язував йому свою кандидатуру [20, с. 123]. У підсумку, ситуація закінчилася на користь партійців, які задовго до юридичного оформлення переведення Н.І. Межберга з однієї кафедри на іншу, без будь-яких на те офіційних рішень. 15 травня 1928 р. його було внесено як аспіранта секції історії до списку наукових робітників та аспірантів науково-дослідних установ Одеси, які були членами або кандидатами до лав ВКП(б) [11, арк. 33]. Дискусії навколо врегулювання питання щодо переведення Н.І. Межберга були настільки запеклими та не поступливими з обох боків, що остаточне рішення по ньому відтягувалося впродовж багатьох місяців та приймалося двічі – 1 і 8 квітня 1929 р. на двох поспіль засіданнях аспірантської комісії при уповноваженому Упрнауки Т.М. Внукові, де на підставі "зауваження" кафедри сучасних правових проблем та постанови секції історії ухвалили перевести аспіранта Н.І. Межберга до наукової установи історичного профілю з 1 жовтня 1928 р. [10, арк. 67–67 об.], тобто "заднім" числом. Таким чином, партійні осередки формували аспірантські кадри за класовою та партійною приналежністю, а не за рівнем підготовленості й інтелектуальних здібностей претендентів на заняття наукою.

Перекваліфікувавшись із аспіранта-правознавця на аспіранта-історика, Н.І. Межберг разом із колегою по секції історії Т.М. Хаїт (член КП(б)У від 1920) почав отримувати найвищу стипендію в розмірі 100 крб [11, арк. 33; 12, арк. 275], тоді як позапартійні аспіранти (І.М. Бровер, С.М. Ковбасюк, Т.М. Слабченко) отримували мінімальну стипендію – 60 крб. Стипендію Н.І. Межберг отримав до 1 червня 1929 р. – до тієї дати, яку він зазначив у заяві, поданій 20 травня 1929 р. на ім'я уповноваженого Упрнауки Т.М. Внукова із проханням знати з нього стипендію через обрання його заступником декана робітничого факультету Одеського сільськогосподарського інституту 16 квітня 1929 р., де він почав отримувати основну зарплату. 22 травня 1929 р. Т.М. Внуков подав резолюцію про зняття його зі стипендії з 1 червня 1929 р. [13, арк. 63], хоча в такому випадку Н.І. Межберг приблизно півтора місяці одночасно отримував матеріальну винагороду у двох установах, що заборонено законодавством.

Наукова діяльність Н.І. Межберга фактично не була відмічена в Одеській секції історії української культури [20, с. 123], основним місцем його роботи залишалися Істпарт та вища школа Одеси. Характерно, що його ставлення до перебування в аспірантурі було суто формальним, оскільки, працюючи над матеріалами у крайовому архіві, він ідентифікував свій статус як аспірант, а у визначенні приналежності до установи, від якої проводив наукову діяльність – зазначав Істпарт [7, арк. 15]. Отже, його перебування у складі аспірантів секції історії для нього мало суто формальне значення.

Восени 1930 р. його аспірантський чотирирічний стаж (у секції права від жовтня 1926 до 1 жовтня 1928, у секції історії від 1 жовтня 1928 до 1 серпня 1930) було завершено без представлення на захист промоційної роботи, що мала встановити певний кваліфікаційний

рівень здобувача. Результатом цих захистів було переведення аспірантів науково-дослідних установ до категорії наукових співробітників цих же установ. Таким чином ті, хто вдало проходив процедуру захисту промоційної роботи, отримували не вчений (докторський) ступінь, а наукову посаду, що підтверджувалося відповідною постановою Упрнауки [49]. Юридичною підставою для закінчення Н.І. Межбергом аспірантури стала постанова РНК УСРР від 1 серпня 1930 р. щодо реорганізації мережі науково-дослідних установ, внаслідок чого в Одесі було ліквідовано сім інституцій, серед яких була й секція історії української культури [18, с. 12]. Усіх керівників, наукових робітників та науково-технічних співробітників звільняли з посад від 15 вересня 1930 р. [33, с. 211]. Постанова щодо припинення діяльності секції історії української культури мала суто юридичне значення, оскільки де-факто вона припинила своє продуктивне існування ще 20 січня 1930 р., коли за звинуваченнями у причетності до справи "СВУ" було заарештовано її керівника – М.Є. Слабченка. Після цього наукова діяльність секції поступово сама сходила нанівець.

Більшість аспірантів Одеської секції історії української культури (Г.Й. Герман, І.І. Погорілий, І.Д. Сіроглазов, Г.М. Трачевський), у яких не закінчився термін навчання, була залишена в Одесі на умовах прикріплення до кафедри історії України Одеського інституту професійної освіти (ОІПО), де мали продовжити дослідження за планом Інституту історії української культури імені акад. Д.І. Багалія та складати звіти про наукову роботу, виступати з доповідями, одержувати стипендії та захищати промоційні праці [32, с. 139]. Серед аспірантів, які вирішили довести аспірантський стаж до логічного завершення, Н.І. Межберга не було. Промоційну працю він вирішив не писати і не захищати, оскільки ще 9 червня 1930 р. на підставі наявності позаштатної посади професора ОІНО його було обрано дійсним членом історично-етнологічного відділу Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства [19, с. 8]. З огляду на творчий доробок Н.І. Межберга, можемо констатувати, що в галузі орієнталістики він жодним чином себе не проявив. Не міг він це зробити і практично, оскільки, згідно з постановою РНК УСРР від 1 серпня 1930 р. щодо реорганізації мережі науково-дослідних установ, філію сходознавства було ліквідовано [18, с. 12].

На рубежі 1920–1930-х рр., в умовах утвердження тоталітаризму, у партійно-державній політиці позначилося посилення репресивних заходів щодо інтелектуалів різних сфер культури. Владі не потрібна була інтелігенція як носій демократичних традицій. Їй потрібні були люди, які повністю підтримували її політику, не розмірковуючи про її доцільність, нові кадри "радянської інтелігенції" – люди переважно робітничо-селянського походження, що поєднували професійну кваліфікацію з комуністичним світоглядом, віддані партії. Саме такою людиною був і Н.І. Межберг. У 1930 р. він активно займається популяризацією історичних подій, пов'язаних з історією революційного руху в Російській імперії та місцевої партійної організації, присвячених 25-річчю революції 1905 р. Використовуючи матеріали крайового архіву, у квітні 1930 р. він брав участь у радіопередачі, де виступив із темою "Робота Одеського комітету більшовиків 1905 р. в Одесі" [2, арк. 11; 5, арк. 42; 6, арк. 8] та підготував низку публікацій на цю тему (див. дод. 3). Як автор, був залучений до підготовки ювілейного збірника, присвяченого 25-річчю революції 1905 р., видання якого ініціював Істпарт. Н.І. Межбергу було доручено написання розділу на тему "Селянський рух на Одещині в 1903–1907 рр.", обсягом 2–3 друкованих аркуші [6,

арк. 10]. Через нез'ясовані донині обставини ідея випуску цієї збірки не була реалізована, невідомі факти і щодо виконання роботи Н.І. Межбергом над дорученим йому розділом. Тема революції 1905 р. стала першорядною у його самостійних дослідженнях на початку формування пошукових інтересів, якою він займався від 1929 до 1931 рр. [9, арк. 22] та присвятив їй низку публікацій. Загалом зібраний в архіві матеріал дозволив йому підготувати та видати значну кількість публікацій пропагандистсько-агітаційного характеру (див. дод. 3).

Активна пошукова робота Н.І. Межберга у крайовому архіві в період 1927–1931 рр. сприяла формуванню в одеському науковому колі його іміджу діяльного дослідника. Це привело до того, що 4 вересня 1931 р. редакція журналу "Архів радянської України" надіслала йому особисте запрошення до співпраці [8, арк. 30–31], але воно не відбулося з різних обставин. По-перше, це пов'язано з тим, що 26 березня 1931 р. він почав працювати в Одеському німецькому педагогічному інституті (ОНПІ) [16, арк. 2 зв.]. По-друге, із зайнятістю партійною діяльністю. По-третє, з нетривалим існуванням самого журналу, який виходив тільки впродовж 1932–1933 рр., видавши вісім номерів у п'яти книгах.

На початку 1930-х рр. Н.І. Межберг краще себе проявив не на педагогічній ниві, а як виконавець численних партійних доручень, які в переважній більшості не були пов'язані з педагогічно-науковою діяльністю. Працюючи в ОНПІ, впродовж 1932/33 навчального року він був двічі залучений Обласним комітетом партії до виконання завдань керівництва ВКП(б) та уряду СРСР. Перший раз – 4 листопада 1932 р., відповідно до постанови Обласного парткомітету від 5 листопада 1931 р. (наказ № 351) він відбув у "відрядження на хлібозаготівлі" [16, арк. 2 зв.] у складі одного з організованих загонів для пошуку та конфіскації зерна, інших продуктів, худоби у приватних сільських господарствах з метою реалізації плану з організації штучного голоду в Україні. Вилучення зерна в українських селян і посилення політичних репресій було сплановано та здійснювалося спеціальною комісією із хлібозаготівель на чолі з керівником уряду СРСР В.М. Молотовим, що призвело до багатомільйонних жертв. Удруге Н.І. Межберг був мобілізований Обласним парткомом 3 квітня 1933 р. відповідно наказу № 429 від 7 квітня 1933 р. До виконання якого завдання партії цього разу його було залучено – встановити поки що не вдалося.

Ураховуючи відданість Н.І. Межберга ідеям партії, 1933 р. з організацією в Одесі державного університету (ОДУ) його було залучено до викладацької діяльності у цьому виші. З відкриттям 1934 р. в ОДУ історичного факультету, за рішенням НКО УСРР він був закріплений в університеті як на основному місці роботи, де входив до колективу кафедри історії УСРР [39, с. 185, 188–189; 40, с. 261, 266–267]. Уже через рік, зважаючи на активну пропагандистську діяльність та заслуги перед партійними можновладцями, у березні 1935 р. Н.І. Межберга було переведено на посаду професора історії України та декана історичного факультету Київського державного університету. Паралельно викладав і в Інституті червоної професури [47, с. 347]. Таким чином, він удруге у своєму житті опиняється у Києві (перший раз у січні 1918).

У 1934–1936 рр. в Інституті історії Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) Н.І. Межберг входив до редколегії її органу "Історик-більшовик", а 1936 р. став співробітником Інституту історії України АН УРСР [48, с. 26–27, 35]. Він брав активну участь у науковій роботі, яку вели вчені Інституту історії ВУАМЛІН. За завданням керівництва працював

над збірками "Ленін про Україну", "Сталін про Україну" та ін. Одним з основних напрямів роботи стало створення підручника з історії України для шкіл, над яким працював великий колектив авторів (К.Г. Гуслистий, Т.Т. Скубицький, Ф.Є. Ястребов та ін.). Першим етапом до складання підручника була широка нарада викладачів-істориків, на якій обговорили проект плану підручника і розглянули його на Президії ВУАМЛІН. Розробка курсу історії України для вищих навчальних закладів вимагала серйозної підготовчої роботи. Із цією метою в інституті почав діяти науковий семінар, у якому авторський колектив разом із досвідченими фахівцями-істориками опрацьовували важливі проблеми історії України. Наслідком цієї плідної роботи став проект плану та рукопис підручника "Історія України" у двох томах [30, с. 231; 50, с. 43, 49, 52].

Потрапивши до авангарду українських радянських учених марксистської історіографії, які стали справжнім надбанням упровадження комуністичної ідеології в історичну науку, що галасливо підтримували організовані згори ідеологічні кампанії, виступали із критикою вчених, звинувачених у немарксистському викладанні навчальних дисциплін чи в належності до антипартійних течій тощо, Н.І. Межберг сам потрапив у пастку тоталітарного сталінського режиму. 4 листопада 1937 р. Особлива нарада при НКВС СРСР засудила його до восьми років виправно-трудових таборів. Історик намагався довести свою непричетність до інкримінованих йому злочинів, але всі дії були марними. Відбувши на два роки більше винесеного строку, 8 березня 1947 р. за рішенням Особливої наради при МДБ СРСР учений, як "соціально небезпечний елемент" був засуджений до трьох років заслання в Новосибірській обл., з подальшим визначенням довільного спецпоселення під наглядом спецслужб на підставі постанови Особливої наради при МДБ СРСР від 29 липня 1950 р. [47, с. 349–351].

Лише політична відлига 1950-х рр. дала позитивний результат у вирішенні подальшої долі Н.І. Межберга. 9 липня 1955 р. рішенням судової колегії із кримінальних справ Верховного суду СРСР постанова від 1937 р. скасовувалась і за відсутності складу злочину справу було припинено. Водночас була анульована постанова щодо перебування вченого на спецпоселенні. Отримавши свободу, Н.І. Межберг повернувся до Одеси, де у 1955–1956 рр. працював співробітником Державного видавництва літератури з питань залізничного транспорту. З 1956 р. працював в Ужгородському державному університеті на різних посадах кафедри історії СРСР (старший викладач – 1956–1958, 1964–1971, викладач – 1958–1961, 1963–1964) та бібліотекарем університетської бібліотеки (1961–1963) [38, с. 180]. За роки роботи у цьому виші здобув славу відданого члена комуністичної партії, борця за її ідеї, що неодноразово відмічалось на різних зборах та у пресі [35, 41].

Щодо бібліографування творчої спадщини Н.І. Межберга, то слід зауважити, що досі її повністю не виявлено. Архівні документи свідчать про те, що на 1931 р. його бібліографія становила 77 публікацій, серед яких 65 було опубліковано в газетах [16, арк. 1]. Дослідниця Л.В. Шевченко вказує про понад 80 статей, які було опубліковано у 1925–1935 рр. [47, с. 347], хоча нижня хронологічна межа зазначеного періоду викликає сумніви. Нині нам особисто вдалося ознайомитися з 19 його публікаціями (див. дод. 3). За нашими спостереженнями, усі ці праці відображають інтерес Н.І. Межберга винятково до історії революційних і робітничо-селянських рухів на Одещині на початку XX ст., історії комсомолу та комуністичної партії [29, с. 262]. Тематика та зміст досліджень Н.І. Межберга мали про-

пагандистсько-агітаційний характер, що було відлунням тогочасної суспільно-політичної ситуації у країні. Вони були тісно пов'язані з більшовицькою ідеологією, що супроводжувалося посиленням адміністративного тиску і контролю та відкритим впливом кон'юнктурних політичних реалій на зміст, офіційною методологією і лексикою на проведення наукової діяльності. Незважаючи на це, нами виявлено три праці Н.І. Межберга, уведених до сучасного історіографічного обігу: "Повстання куркулів у німецьких колоніях на Одещині (1919)" [23, с. 80], "Жовтневі події 1905 р. в Одесі" [37, с. 146], "Экономика Одесщины и рабоче-крестьянское движение в 1914–1917 гг. (Предпосылки Октября в Одессе)" [43, с. 321]. Хоча використання цих праць сучасними дослідниками не є ґрунтовним.

Внаслідок проведеного дослідження нам вдалося виявити чотири основні етапи біографії Н.І. Межберга. Перший етап умовно можна назвати "пролетарсько-революційним" (1898–1923), у період якого відбувалося його дорослішання у пролетарському середовищі, участь у революційних подіях та служба в Червоній армії. Другий етап (1923–1937) можна інтерпретувати як період його входження до радянського наукового співтовариства і захоплення історичними дослідженнями. Третій етап (1937–1955) – період соціального забуття внаслідок потрапляння до кола "жертв" політичних репресій 1930-х рр. Четвертий етап (1956–1972) умовно можна назвати "педагогічним засланням" до Закарпаття, де на рядових посадах він працював в Ужгородському університеті. Основні етапи біографії Н.І. Межберга збігаються з часом становлення та формування "ранньорадянської" генерації вчених-істориків СРСР. Як історик радянської формації, у дослідженні окремих фрагментів соціально-економічного та суспільно-політичного життя Одещини початку ХХ ст. він використовував марксистську методологію і лексику, притаманну радянським гуманітаріям 1920–1930-х рр. Ортодоксальна марксист-

ська позиція інтелектуальної біографії Н.І. Межберга сформувалася під впливом революційних ідей і подій, учасником яких він був, і під тиском діючих диктатури більшовиків і тоталітарного режиму СРСР. Незважаючи на довгі роки політичних переслідувань, він залишався вірним лівим переконанням і в 1960-ті рр. продовжував дослідження різних аспектів революційних подій в СРСР. Одна з робіт останнього періоду стала законним результатом відданості історика ідеалам комуністичної партії та радянської влади (див. дод. 3).

На жаль, нині у науковому середовищі зустрічаються випадки згадування постаті Н.І. Межберга як "багаторічного політичного в'язня" [44], хоча, насправді це не відображає реальність подій його біографії. Його ім'я не можна згадувати поруч з іменами Юрія Бадзя, Йосипа Терелі, Валентина Мороза, Василя Стуса та іншими національно орієнтованими дисидентами хоча б через те, що він ніколи не підтримував ідей побудови суверенної України та був учасником створення штучного голоду в Україні у 1932–1933 рр., внаслідок якого загинули мільйони людей. Жертвою політичних репресій Н.І. Межберг став як і багато інших його сучасників, які віддано служили ідеалам радянської влади, вірили в перемогу комунізму та слухняно виконували всі її завадання, але в певний час стали непотрібні більшовикам та, незважаючи на вірну службу, потрапили в "жорна" сталінського тоталітарного режиму.

За використанням кількості історичних джерел та літератури нині зазначена стаття є максимально евентуальною науковою біографією. Представлена інтелектуальна біографія Н.І. Межберга за змістом підпорядкована єдності життя як морального досвіду й інтелектуальних запитів часу, суспільно-політичного тла епохи. Загалом, у нашому дослідженні зроблено спробу розкрити значення марксистського спрямування у радянській історіографії 1920–1930-х рр. та у формуванні "ранньорадянської" (першої) генерації вчених-істориків СРСР.

Додатки

Додаток 1

Автобіографія аспіранта Н.І. Межберга від 20 березня 1927 р. [14, арк. 11]

Автобіографія аспіранта Межберга

Я народився в м. Одесі в 1898 р. в сім'ї робочого. В 1908 р. уперше почав працювати в друкарні Рубенчика в Одесі, згодом працював по різних друкарнях м. Одеси до 1915 р. – наборщиком.

З 1915 р. працював в м. Троїцьке Оренбурзької губ. в друкарні Сосновського. В 1917 р. знову повертаюсь до м. Одеси та працюю в друкарні брат. Кульберг. В червні 1917 р. поступив до комсомолу та пішов в Червону гвардію. В купі з Гвардією приймав участь в Жовтневій революції. В лютому місяці 1918 р. від'їжджаю на бронепотязі Полупанова на фронт проти німців. В травні 1918 р. знову Сибір, бійка з чехами, полон, тюрма Троїцька. По звільненні з тюрми працюю в друкарні в м. Курган. З 1920 року був в Червоній армії, вступив до партії, в армії працював політробітником до 1923 року. Після демобілізації працював наборщиком в 1-й Одеській держдрукарні. В 1924 р. обрано членом парткомітету Свердловського району, в комітеті обирався 4 рази до 1927 р. Працював зав. агітпропом два роки. Інститут народного господарства закінчив по юридичному факультету в 1926 р.

20/III–27 р.
м. Одеса

[підпис]

/Межберг/

Додаток 2

Хронологія складання Н.І. Межбергом заліків та іспитів в ОІНГ [15, арк. 18–18 зв.]

№	Назва дисципліни (курс навчання)	Дата складання заліку або іспиту	Оцінка
1	Загальна теорія практики (1 курс)	30 травня 1924 р.	Задовільно
2	Історичний матеріалізм (1 курс)	27 червня 1924 р.	Задовільно
3	Історія класової боротьби на Заході (1 курс)	8 вересня 1924 р.	Вельми задовільно
4	Історія класової боротьби в Росії (1 курс)	8 вересня 1924 р.	Задовільно
5	Економічна географія України та Росії (1 курс)	3 жовтня 1924 р.	Вельми задовільно
6	Основи початку судочинства (2 курс)	8 січня 1925 р.	Відмінно
7	Адміністративне право (2 курс)	9 січня 1925 р.	Відмінно
8	Основи лєнінізму (2 курс)	9 червня 1925 р.	Вельми задовільно
9	Кримінальне право (загальна частина) (2 курс)	9 червня 1925 р.	Вельми задовільно
10	Кримінальне право (окрема частина) (2 курс)	10 червня 1925 р.	Вельми задовільно
11	Державне право (2 курс)	12 червня 1925 р.	Вельми задовільно
12	Державне право СРСР (2 курс)	15 червня 1925 р.	Вельми задовільно
13	Порівняльна історія права (2 курс)	15 червня 1925 р.	Вельми задовільно
14	Цивільне право (2 курс)	26 червня 1925 р.	Задовільно

15	Політична економія (1 курс)	22 вересня 1925 р.	Вельми задовільно
16	Міжнародне право (2 курс)	14 грудня 1925 р.	Вельми задовільно
17	Промислове право (3 курс)	9 січня 1926 р.	Задовільно
18	Кооперативне право (3 курс)	20 січня 1926 р.	Вельми задовільно
19	Правопорушення неповнолітніх (3 курс)	23 січня 1926 р.	Задовільно
20	Земельне законодавство (3 курс)	3 лютого 1926 р.	Задовільно
21	Фінансове право (2 курс)	27 лютого 1926 р.	Вельми задовільно
22	Судова медицина (3 курс)	11 квітня 1926 р.	Зараховано
23	Трудове законодавство (3 курс)	14 квітня 1926 р.	Вельми задовільно
24	Кримінальне судочинство (3 курс)	29 травня 1926 р.	Вельми задовільно
25	Цивільне судочинство (3 курс)	5 червня 1926 р.	Задовільно
26	Адміністративна юстиція (3 курс)	12 червня 1926 р.	Вельми задовільно
27	Пенітенціарна наука (3 курс)	16 червня 1926 р.	Задовільно
28	Торгове право (3 курс)	25 червня 1926 р.	Задовільно
29	Судова психопатологія (3 курс)	26 червня 1926 р.	Зараховано
30	Законодавство про цивільний стан (3 курс)	29 червня 1926 р.	Задовільно
31	Українська мова (1 курс)	13 вересня 1926 р.	Зараховано
32	Французька мова (2 курс)	16 листопада 1926 р.	Вельми задовільно
33	Статистика (1 курс)	30 листопада 1926 р.	Задовільно
34	Кандидатська робота на тему "Небезпечне становище, як основа репресії" (3 курс)	15 грудня 1926 р.	Вельми задовільно

Додаток 3 Реєстр виявлених публікацій Н.І. Межберга

1. Економіка Одещини і робоче-крестьянское движение в 1914–17 гг. (Предпосылки Октября в Одессе) // Октябрь на Одещине : сб. ст. и воспоминаний к 10-летию Октября. – О. : Тип. "Известия" им. тов. Зиновьева, 1927. – С. 47–123 (у співавт. із С. Коганом).
2. Повстання куркулів у німецьких колоніях на Одещині (1919) // Літопис революції. – 1929. – № 2. – С. 138–157 (у співавт. із С. Коганом).
3. Первое мая на Одещине // Вечерний выпуск. Известия Одесского Округа КП(б)У, Окрисполкома и Окпрофбюро. – 1929. – 21 апреля.
4. Грудневі події 1905 р. в Одесі // Шквал. – 1930. – № 34. – С. 8–9.
5. Боевой путь котовцев: (к десятилетию 3 кавалерийской Краснознаменной Бессарабской имени Котовского дивизии) / сост. Н. Межберг, Р. Шлунт; Истпартотд. Одесс. окр. парт. ком. КП(б)У, Политотд. 3-й кавалерийск. Краснознамен. Бессараб. им. Котовского дивизии. – О. : [тип. Черн. Коммуна], 1930. – 54 с.
6. До 10-річчя "Процесу 17" (19 (6) січня 1920 р. – 19 (6) січня 1930 р.). – О. : Вид. газети "Молода гвардія", 1930. – 24 с.
7. Червневі події 1905 року в Одесі (Потьомкінські дні). – О., 1930.
8. Червневі події 1905 року в Одесі (До 25-річчя барикадних боїв в Одесі) 27.VI.1905 р. – 27.VI.1930 р. // Чорноморська комуна. – 1930. – 27 черв.
9. Жовтень 1905 року в Одесі // Чорноморська комуна. – 1930. – 26, 29 жовт. 1, 2 листоп.
10. Перша Одеська рада робітничих депутатів // Чорноморська комуна. – 1930. – 11 груд.
11. Жовтневі події 1905 р. в Одесі. – Х. : О. : Держ. вид-во "Пролетар", 1931. – 48 с.
12. Другий період Радянської влади на Одещині (квітень – серпень 1919). – О., 1931. – 92 с. (у співавт. із С. Коганом).
13. До 15-річчя VI з'їзду нашої партії // Чорноморська комуна. – 1932. – 12 серп. (у співавт. з І. Погорілим).
14. Процес 17. – Х. : О. : Молодий більшовик, 1932. – 62 с.
15. З революційного минулого Одещини // Бібліографія революційного руху в Одесі (1820–1920). – О., 1933. – С. 19–51.
16. Пам'яті М.С. Жезмер // Чорноморська комуна. – 1933. – 21 верес. (у співавт. із Ф. Смирновим, Л. Самулевич, Н. Матяш, Туковим, Т. Внуковим, І. Сероглазовим).
17. З сторінок героїчного минулого // Чорноморська комуна. – 1934. – 11 лип.
18. Масовий революційний рух напередодні імперіалістичної війни // Чорноморська комуна. – 1934. – 1 серп.
19. В.І. Ленін про періодизацію Великої Жовтневої соціалістичної революції та про етапи розвитку радянського суспільства (1917–1922) : конспект лекцій по спецкурсу "Історіографія Великої Жовтневої соціалістичної революції" для студ. іст. ф-ту. – Ужгород, 1965. – 21 с.

Список використаних джерел:

1. Державний архів Одеської обл. (ДАО), ф. Р-36, оп. 1, спр. 8, 72 арк.
2. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 10, 57 арк.
3. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 11, 73 арк.
4. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 16, 312 арк.
5. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 19, 42 арк.
6. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 20, 21 арк.
7. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 21, 17 арк.
8. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 23, 69 арк.
9. Там само, ф. Р-36, оп. 1, спр. 36, 39 арк.
10. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 6, 161 арк.
11. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 50, 42 арк.
12. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 56, 241 арк.
13. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 81, 124 арк.
14. Там само, ф. Р-39, оп. 1, спр. 170, 181 арк.
15. Там само, ф. Р-129, оп. 1, спр. 1056, 25 арк.
16. Там само, ф. Р-1561, оп. 1, спр. 321, 2 арк.
17. Там само, ф. Р-1593, оп. 1, спр. 15, 193 арк.
18. Бюлетень НКО УСРР. – 1930. – №35.
19. Всеукраїнська наукова асоціація сходознавства. Одеська філія. 1926–1930. – О., 1930. – 26 с.
20. Заруба В.М. Історик держави і права України академік М.С. Слабченко (1882–1952) / В.М. Заруба – Дніпропетровськ : ПП "Ліра ЛТД", 2004. – 123 с.
21. Карсавин Л.П. Философия истории / Л.П. Карсавин. – СПб. : АО "Комплект", 1993. – 351 с.
22. Колесник І. Український історик і влада: від примусу до партнерства / І. Колесник // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – 2017. – Вип. 9. – С. 9–24.
23. Котляр Ю.В. Німецьке та болгарське населення України у повстанській боротьбі (1917–1920 рр.) / Ю. Котляр // Гілея (наук. вісн.): зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 6. – С. 71–83.
24. Левченко В. Генерация вчених-істориків та "Великий терор": від інтелектуальної покори до репресій (на прикладі одеської корпорації

гуманітаріїв) / В. Левченко // Краєзнавство: наук. журн. – 2017. – № 1/2. – С. 201–207.

25. Левченко В.В. Еврейская ветвь генерации профессиональной корпорации одесских историков в первой половине XX века / В.В. Левченко // Евреи Европы и Ближнего Востока: традиция и современность. История, языки, литература: мат. междунар. науч. конф. 17 апреля 2016 г. / отв. ред. М.О. Мельцин. – СПб., 2016. – С. 342–348.

26. Левченко В.В. Исаак Абрамович Хмельницкий: адвокат, учёный, общественный деятель (к 145-летию со дня рождения) / В.В. Левченко // Одесса и еврейская цивилизация: сб. мат. V Международной науч. конф. Одесса, 23–25 октября 2006 г. – О. : Негоциант, 2007. – С. 110–127.

27. Левченко В.В. Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси / В.В. Левченко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica. – 2016. – Вип. 14. – С. 157–176.

28. Левченко В.В. Історія Одеського інституту народної освіти (1920–1930 рр.): позитивний досвід невдалого експерименту / В.В. Левченко. – О. : ТЕС, 2010. – 428 с.

29. Левченко В.В. Межберг Наум Ісакович / В.В. Левченко, Е.П. Петровський // Дослідники історії Південної України: біобібліограф. довід. Т. 2 / упоряд. Ігор Лиман. – К. : [б. в.], 2016. – С. 261–264.

30. Левченко В.В. Межберг Наум (Наім) Ісакович / В.В. Левченко, Е.П. Петровський // Одеські історики: енциклопед. вид. Т. 1 (початок XIX – середина XX ст.). – О. : Друкарський дім, 2009. – С. 230–232.

31. Левченко В.В. Наукове співтовариство одеських істориків першої половини XX століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект / В.В. Левченко // Позитивізм: рефлексії щодо класичної моделі історіописання: мат. круглого столу (Харків, 29 листоп. 2016 р.). – Х. : Апостроф, 2016. – С. 220–230.

32. Левченко В.В. Організація та діяльність Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури при Одеському інституті народної освіти / В.В. Левченко // Записки історичного факультету. – 2003. – Вип. 13. – С. 126–140.

33. Левченко В.В. Розвиток мережі науково-дослідних установ Одеси в 1920-х роках / В.В. Левченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту. – 2010. – Вип. 28. – С. 208–212.

34. Мартянов А. Чудесные приключения бронепоезда. Между Бессарабией и Маньчжурией [Электронный ресурс] / А. Мартянов // Warspot. – Режим доступа : <https://warspot.ru/3109-chudesnye-priklyucheniya-bronepoezda-mezhdu-bessarabiey-i-manchzhuriyey>.

35. Михайлов А. За свою, Советскую! / А. Михайлов // Закарпатская правда. – 1967. – 14 декабря.

36. Міхневич Л. Кримінально-правові дослідження в радянській Україні (1920–1930 рр.) / Л. Міхневич // Национальный юридический журнал: теория и практика: науч.-практ. правовое изд. – 2016. – № 3. – С. 36–39.

37. Назарова Е.П. О.Я. Пергамент и проекты создания Южно-русской республики в начале XX века / Е.П. Назарова // Личность в истории в эпоху нового и новейшего времени (памяти проф. С.И. Ворошилова): мат. междунар. науч. конф. С.-Петербург, декабрь 2009 г. – СПб. : Изд. дом С.-Петербургского гос. ун-та, 2010. – С. 146–149.

38. Олашин М. Межберг Наум Ісакович / М. Олашин // Українські історики: біобібліограф. довід. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – Вип. 3. – С. 179–180.

39. Петровський Е.П. Історичні дослідження на кафедрі історії України Одеського державного університету в 30-ті роки ХХ століття / Е.П. Петровський // Записки історичного факультету. – 2005. – Вип. 16. – С. 184–192.

40. Петровський Е.П. Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського державного університету в 1930-х роках / Е.П. Петровський // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2005. – Вип. 13. – С. 260–273.

41. Поздравления юбиляру // Закарпатская правда. – 1968. – 25 августа.

42. Полупанов А.В. Бронепоезд "Свобода или смерть" № 4. Полупановцы: Воспоминания командира бронепоезда: [Из эпохи гражд. войны] / А.В. Полупанов. – Ленинград : Военмориздат, 1939. – 64 с.

43. Реєнт О.П. Селянський рух в українських губерніях часів Першої світової війни (здобутки радянської історіографії 1920-х рр.) / О.П. Реєнт, В.М. Шевченко // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст. : зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 22. – С. 317–323.

44. Тридцять років тому радянська влада шукала нових якостей у політичних репресіях // Радіо Свобода. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/885314.html>.

45. Френкель Е.П. Убийца в законе, судебной и пенитенциарной практике (Этюд по материалам Одесского кабинета по изучению преступности) / Е.П. Френкель // Право и жизнь. – 1926. – Кн. 1. – С. 63–75.

46. Хмельницький І. К. Освітою в Одесі Комісії испарта / І. Хмельницький // Коммунист. – 1922. – № 21. – С. 27–28.

47. Шевченко Л.В. Наум Ісакович Межберг / Л.В. Шевченко // Зневажена Кліо / гол. ред. Ю.З. Данилюк. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – С. 345–351.

48. Юркова О.В. Документи про створення і перші роки діяльності Інституту історії України АН УРСР (1936–1941 рр.) / О.В. Юркова. – К. : Інститут історії України НАН України, 2001. – 210 с.

49. Юркова О. Наукова атестація істориків в Україні: нормативна база та особливості захисту дисертацій (друга половина 1920-х – 1941 рр.) / О. Юркова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвід. зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 19. – С. 131–132.

50. Ясь О. "На чолі республіканської науки...". Інститут історії України (1936–1986): Нариси з інституціональної та інтелектуальної історії (До 80-річчя установи) / за ред. В. Смоля. – К. : Інститут історії України, 2016. – 542 с.

References

- Derzhavnyy arkhiv Odes'koy oblasti [State Archives of Odesa Region], fond R-36, opys 1, sprava 8, 72 arkusha.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 10, 57 arkushiv.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 11, 73 arkusha.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 16, 312 arkushiv.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 19, 42 arkushi.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 20, 21 arkush.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 21, 17 arkushiv.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 23, 69 arkushiv.
- Ibid, fond R-36, opys 1, sprava 36, 39 arkushiv.
- Ibid, fond P-39, opys 1, sprava 6, 161 arkush.
- Ibid, fond P-39, opys 1, sprava 50, 42 arkusha.
- Ibid, fond P-39, opys 1, sprava 56, 241 arkush.
- Ibid, fond P-39, opys 1, sprava 81, 124 arkusha.
- Ibid, fond P-39, opys 1, sprava 170, 181 arkush.
- Ibid, fond P-129, opys 1, sprava 1056, 25 arkushiv.
- Ibid, fond P-1561, opys 1, sprava 321, 2 arkusha.
- Ibid, fond P-1593, opys 1, sprava 15, 193 arkusha.
- Buletен NKО USSR [Bulletin of the People's Commissariat for Education of Ukrainian Socialist Soviet Republic] (1930). № 35.
- Vseukrainska naukovа asotsiatsiia skhodoznavstva (1930). Odeska filia [All-Ukrainian Scientific Association for Orientalism. Office of Odesa]. 1926–1930. Odesa: [s.n.].
- ZARUBA, V.M. (2004) *Istoriya derzhavy i prava Ukrainy akademik M.Ye. Slabchenko (1882–1952)* [A Historian of State and Justice Academician M.Ye. Slabchenko (1882–1952)]. Dnipropetrovsk: [s.n.].

21. KARSavin, L.P. (1993) *Filosofia istorii* [The Philosophy of History]. Saint-Petersburg: AO Komplekt.

22. KOLESNYK, I. (2017) *Ukrainskyi istoryk i vlada: vid prymusu do partnerstva* [Ukrainian Historian and Authority: from the Violence to Cooperation]. *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorichnoi nauky*. 9. Pp. 9–24.

23. KOTLIAR, Yu.V. (2006) *Nimetske ta bolharske naselennia Ukrainy u povstanskii borotbi (1917–1920)* [German and Bulgarian Inhabitants of Ukraine in the Rebel Struggle of 1917–1920]. *Gileia (naukovyi visnyk): zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 6. Pp. 71–83.

24. LEVCHENKO, V.V. (2017) *Heneratsii vchenykh-istorykiv ta "Velykyi teror": vid intelektualnoi pokory do represii (na prykladi odeskoï korporatsii humanitariv)* [Generations of Historians and the "Great Terror": from the Intellectual Submission to Repressions]. *Kraieznavstvo: naukovyi zhurnal*. 1/2. Pp. 201–207.

25. LEVCHENKO, V.V. (2016) *Yevreyskaya vetv' generatsii professional'noy korporatsii odeskix istorikov v pervoy polovine XX veka* [The Jewish Branch of the Generation of Odessa Corporation of Professional Historians in the 1st Half of the 20th Century]. In: M.O. Mel'cin, ed. *The Proceedings of the International Scientific Conference "Yevrei Yevropy i Blizhnego Vostoka: tradiciya i sovremennost'. Istoriya, yazyk, literatura"* (April 17, 2016). Saint Petersburg: [s.n.]. Pp. 342–348.

26. LEVCHENKO, V.V. (2007) *Isaak Abrahimovich Xmel'nitskiy: advokat, uchyonyi, obshchestvennyy deyatel' (k 145-letiyu so dnya rozhdeniya)* [Isaac Abrahimovich Hmel'nitsky: Lawyer, Scholar, Public Figure (to the 145th Anniversary of Birth)]. In: *The Proceedings of the 5th International Scientific Conference "Odessa and the Civilization of the Jews"* (October 23–25, 2006). Odessa: Negociant. Pp. 110–127.

27. LEVCHENKO, V.V. (2016) *Intelektualna biografiia – kluchova model doslidzhennia istorii heneratsii vchenykh-istorykiv Odesy* [Intellectual Biography – Key Model for the Research of the History of the Generations of Scholars Historians of Odessa]. *Biographistica Ukrainica*. 14. Pp. 157–176.

28. LEVCHENKO, V.V. (2010) *Istoriia Odeskoho instytutu narodnoi osvity (1920–1930): pozytyvnyi dosvid nevdaloho eksperymentu* [The History of the Odessa Institute for People's Education (1920–1930): Positive Experience from the Failed Experiment]. Odessa: TES.

29. LEVCHENKO, V.V. (2016) *Mezhberh Naum Isakovych*. In: I. Lyman, ed. *Doslidnyky istorii Pivdennoi Ukrainy: bibliografichniy dovidnyk*. Vol. 2. Kyiv: [s.n.]. Pp. 261–264.

30. LEVCHENKO, V.V. (2016) *Mezhberh Naum (Naim) Isakovych*. In: *Odeski istoryky. Entsyklopedychne vydannia*. Vol. 1 (pochatok XIX – seredyna XX st.). Odessa: Drukarskyi dim. Pp. 230–232.

31. LEVCHENKO, V.V. (2016) *Naukove spivtovarystvo odeskykh istorykiv pershoi polovyny XX stolittia kriz pryzmu heneratsiinykh protsesiv: teoretychnyi aspekt* [Scientific Community of Historians of Odessa of the 1st Half of the 20th Century in Light of Generational Processes: Theoretical Aspect]. In: *The Proceedings of the Round Table "Pozytyvizm: refleksii shchodo klasychnoi modeli istoriopysannia"* (Kharkiv, November 29, 2016). Kharkiv: Apostrof. Pp. 220–230.

32. LEVCHENKO, V.V. (2003) *Orhanizatsiia ta dialnist Odeskoï sektsii Kharkivskoi naukovo-doslidnoi kafedry istorii ukrainskoï kultury pry Odeskomu instytuti narodnoi osvity* [Formation and Activity of Odessa Office of Kharkiv Scientific Department of Ukrainian Culture of Odessa Institute for People's Education]. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. 13. Pp. 126–140.

33. LEVCHENKO, V.V. (2010) *Rozvytok merezhi naukovo-doslidnykh ustanov Odesy v 1920-kh rokakh* [The Developments of the Network of Scientific Institutes in Odessa in 1920's]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 28. Pp. 208–212.

34. MART'YANOV, A. (N.d.) *Chudesnye priklucheniya bronepoezda. Mezhd Bessarabiei i Manchzhuriy* [The Amazing Adventures of the Armoured Train. Between Bessarabia and Manchuria] [Online]. *Warspot*. Available from: <https://warspot.ru/3109-chudesnye-priklyucheniya-bronepoezda-mezhdu-bessarabiey-i-manchzhuriyey>

35. MIXAJLOV, A. (December 14, 1967) *Za svoyu, Sovetskuyu!* [For Own. Soviet!]. *Zakarpatskaya Pravda*.

36. MIKHNEVYCH, L. (2016) *Kryminalno-pravovi doslidzhennia v radianskii Ukraini* [The Criminal Law Researches in the Soviet Ukraine 1920's – 1930's]. *Nacional'nyy yuridicheskiy zhurnal: teoriya i praktika*. Nauchno-prakticheskoe pravovoe izdanie. 3. Pp. 36–39.

37. NAZAROVA, E.P. (2009) *O.Ya. Pergament i proekty sozdaniya Yuzhno-russkoï respubliki v nachale XX veka* [O.Ya. Pergament and the Projects of the Southern Russian Republic Creation at the Start of the 20th Century]. In: *The Proceedings of the International Scientific Conference "Lichnost' v istorii v epokhu novogo i novejshego vremeni (pamyati professor S.I. Voroshylova)"* (Saint Petersburg, December, 2009). Saint Petersburg: Izdatelskij Dom S-Petersburgskogo gosudarstvennogo universiteta. Pp. 146–149.

38. OLASHYN, M. (2010) *Mezhberh Naum Isakovych*. In: *Ukrainski istoryky. Bibliografichniy dovidnyk*. Part 3. Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy. Pp. 179–180.

39. PETROVSKYI, E.P. (2005) *Istorychni doslidzhennia na kafedri istorii Ukrainy Odeskoho derzhavnogo universytetu v 30-ti roky XX stolittia* [The Historical Studies of the Department of the History of Ukraine in the Odessa State University during 30's of the 20th Century]. *Zapysky istorychnoho fakultetu*. 16. Pp. 184–192.

40. PETROVSKYI, E.P. (2005) *Kadrova sytuatsiia na istorychnomu fakulteti Odeskoho derzhavnogo universytetu v 1930kh rokakh* [Personnel Issues on the Faculty of History of Odessa State University in the 30's]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. 13. Pp. 260–273.

41. Pozdravleniya yubilyaru [Congratulations to the Anniversary Celebrant] (October 25, 1968). *Zakarpatskaya Pravda*

42. POLUPANOV, A.V. (1939) *Bronepoezd "Svoboda ili smert'" №4. Polupanovcy: Vospominaniya komandira bronepoezda* [Armoured Train "Liberty of Death" №4. Memoirs of the Armoured Train Commander]. Leningrad: Voenmorizdat.

43. REIENT, O.P. (2013) Selianskyi rukh v ukrainskykh huberniakh chasiv Pershoi svitovoi viiny (zdobutky radianskoi istoriografii 1920 kh rr.) [Peasants' Movement in the Ukrainian Provinces during the First World War (The Achievements of the Soviet Historiography of 1920's)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. Zbirnyk naukovykh prats.* 22. Pp. 317–323.

44. Trydtsiat rokiv tomu radianska vlada shukala novykh yakosteï y politychnykh represiiakh [The Soviet Power Was Been Looking for the New Features in the Political Repressions Thirty Years Ago] (2002) [Online]. Radio Svoboda. Available from: <https://www.radiosvoboda.org/a/885314.html>

45. FRENKEL, E.P. (1926) Ubijca v zakone, sudebnoj i penitenciarnej praktike (Etyud po materialam Odesskogo kabineta po izucheniu prestupnosti) [A Murderer in the Law, Court and Penitentiary Practice (Essay on the Materials of Odessa Office for the Crimes Studies)]. *Pravo i zhizn'*. 1. Pp. 63–75.

46. XMEI'NICKIJ, I.K. (1922) K obrazovaniyu v Odesse Komissii istparta [On the Creation of the Istpart Commission in Odessa]. *Kommunist*. 21. Pp. 27–28.

47. SHEVCHENKO, L.V. (2005) Naum Isakovych Mezherb. In: Yu.Z. Danyliuk, ed. *Znevazhena Klio*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Pp. 345–351.

48. YURKOVA, O.V. (2001) Dokumenty pro stvorennia i pershi roky diialnosti Instytutu istorii Ukrainy AN URSR (1936–1941) [The Documents on the Foundation and the First Years of the Functioning of the Institute of the History of Ukraine of Academy of Sciences of Ukrainian SSR (1936–1941)]. Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy.

49. YURKOVA, O. (2010) Naukova atestatsiia istorykiv v Ukraini: normatyvna baza ta osoblyvosti zakhystu dysertatsii (druga polovyna 1920-kh – 1941 rr.) [Scientific Accreditation of Historians in Ukraine: Normative Base and the Special Aspects of Thesis Defence (2nd Half of 1930's – 1941)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky: Mizhvidomchy zbirnyk naukovykh prats.* 19. Pp. 131–132.

50. YAS, O. (2016) "Na choli respublikanskoï nauky..." Instytut istorii Ukrainy (1936–1986): Narys z instytsionalnoi ta intelektualnoi istorii (do 80-richchia ustanovy) ["At the Head of Republican Science..." Institute of the History of Ukraine (1936–1986): Essays on the Institutional and Intellectual History (to the 80th Anniversary of the Institution)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy.

Надійшла до редколегії 27.08.18

V. Levchenko, Ph. D. in History, Assistant Professor
Odessa National Maritime University, Odessa, Ukraine

TOUCHES TO THE PORTRAIT OF THE SOVIET HISTORIAN N.I. MEZHBERH

The article is dedicated to the study of the fragments of the intellectual biography of the historian N.I. Mezherb on the basis of the first introduced to the scientific circulation of documentary material of the five funds of the State Archives of the Odessa region. As a result of the study, it was possible to identify four main stages of his biography. The main stages of the biography of the scientist coincide with the time of formation of the "early Soviet" generation of historians of the USSR. As a historian of the Soviet formation in the study of individual fragments of socio-economic and socio-political life of the Odessa region at the beginning of the 20th century he used the Marxist methodology and vocabulary inherent in the Soviet humanities of the 1930's. The orthodox Marxist position of the intellectual biography of N.I. Mezherb was formed under the influence of the revolutionary ideas and events that he was party to, and under the pressure of the existing dictatorship of the Bolsheviks and the totalitarian regime of the USSR. Despite many years of political persecution, he remained faithful to his left conviction, and in the 1960's he continued to study various aspects of revolutionary events in the USSR. One of the works of the last period was a logical result of the historian's dedication to the ideals of the Communist Party and Soviet power. The intellectual biography of N.I. Mezherb is subordinated to the unity of life as a moral experience and intellectual requests of time, the socio-political background of the era. In general, this study revealed the great importance of the Marxist orientation in the Soviet historiography of the 1920's-1930's and in the formation of the "early Soviet" generation of historians of the USSR.

Key words: N.I. Mezherb, historian, scientist, generation, historical science, historiography.

378.4(477-25)КНУ:027.021"1920/1930"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.138.9>

О. Ляпіна, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

"ЗАБУТИЙ ДИРЕКТОР" (О.А. НАЗАРЕВСЬКИЙ І БІБЛІОТЕКА КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В 1920-Х – НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ)

На основі архівних матеріалів реконструйовано історію бібліотеки Київського університету періоду освітніх експериментів 1920-х – початку 1930-х рр. Охарактеризовано структуру, визначено провідні напрями роботи, шляхи поповнення фондів, з'ясовано основні перешкоди нормального функціонування бібліотеки у зазначений період. Уточнено інформацію про головних бібліотекарів 1920–1930-х рр., з'ясовано термін роботи В.О. Кордта в Київському інституті народної освіти, названо його наступників. Акцентовано увагу на складному періоді 1925–1929 рр., коли відбулася реорганізація бібліотеки, виокремлення значної частини фондів, їх передача Всеукраїнській бібліотеці України та іншим навчальним і науковим установам України. Проаналізовано діяльність О.А. Назаревського на посаді директора книгозбірні. Наголошено на зусиллях адміністрації інституту й О.А. Назаревського як головного бібліотекаря зменшити негативні наслідки розподілу бібліотечних фондів другої половини 1920-х рр.

Ключові слова: Київський університет, фундаментальна бібліотека, Всеукраїнська бібліотека України, реорганізація, головний бібліотекар, О.А. Назаревський.

Бібліотека Київського університету, процес формування її фондів, структури, особистості бібліотекарів тривалий час не були об'єктом спеціального історичного дослідження. Однак без вивчення історії такої важливої структурної одиниці складно уявити загальну картину розвитку Київського університету, а отже й вищої освіти в Україні загалом. Скупі відомості про становлення університетської книгозбірні можна відшукати в перших нарисах з історії Університету св. Володимира [42, с. 205–212; 23; 26, с. 309–334]. У загальних оглядах, виданих упродовж XX ст., про бібліотеку містилися дуже лаконічні дані. Лише до 150-річного ювілею з'явилися спеціальні розвідки про історію бібліотеки [36]. Відтоді поступово зростає інтерес до окремих підрозділів університету, їхніх фундаторів і керівників [40, 30]. Серед біографічних студій про

головних бібліотекарів найбільшу увагу приділено В.О. Кордту [21; 38, с. 77–85; 22; 41]. На жаль, у представлених розвідках наявні певні фактологічні неточності щодо роботи останнього в Київському ІНО. Водночас слід зауважити, що період 1920 – початку 1930-х рр. практично не вивчався. Єдиний виняток – реорганізації бібліотеки, вилучення з неї великої частини – так званої фундаментальної – і її передача до Всенародної бібліотеки України (ВБУ) [25, с. 101–119; 33]. Тож вважаємо за доцільне заповнити ще одну білу сторінку, що надасть можливість повніше уявити становище Київського університету першої половини XX ст.

У 1920 р. в Києві з'явився новий навчальний заклад – Вищий інститут народної освіти ім. М. Драгоманова (ВІНО, з 1924 – КІНО). Створений шляхом об'єднання різних навчальних закладів, інсти-